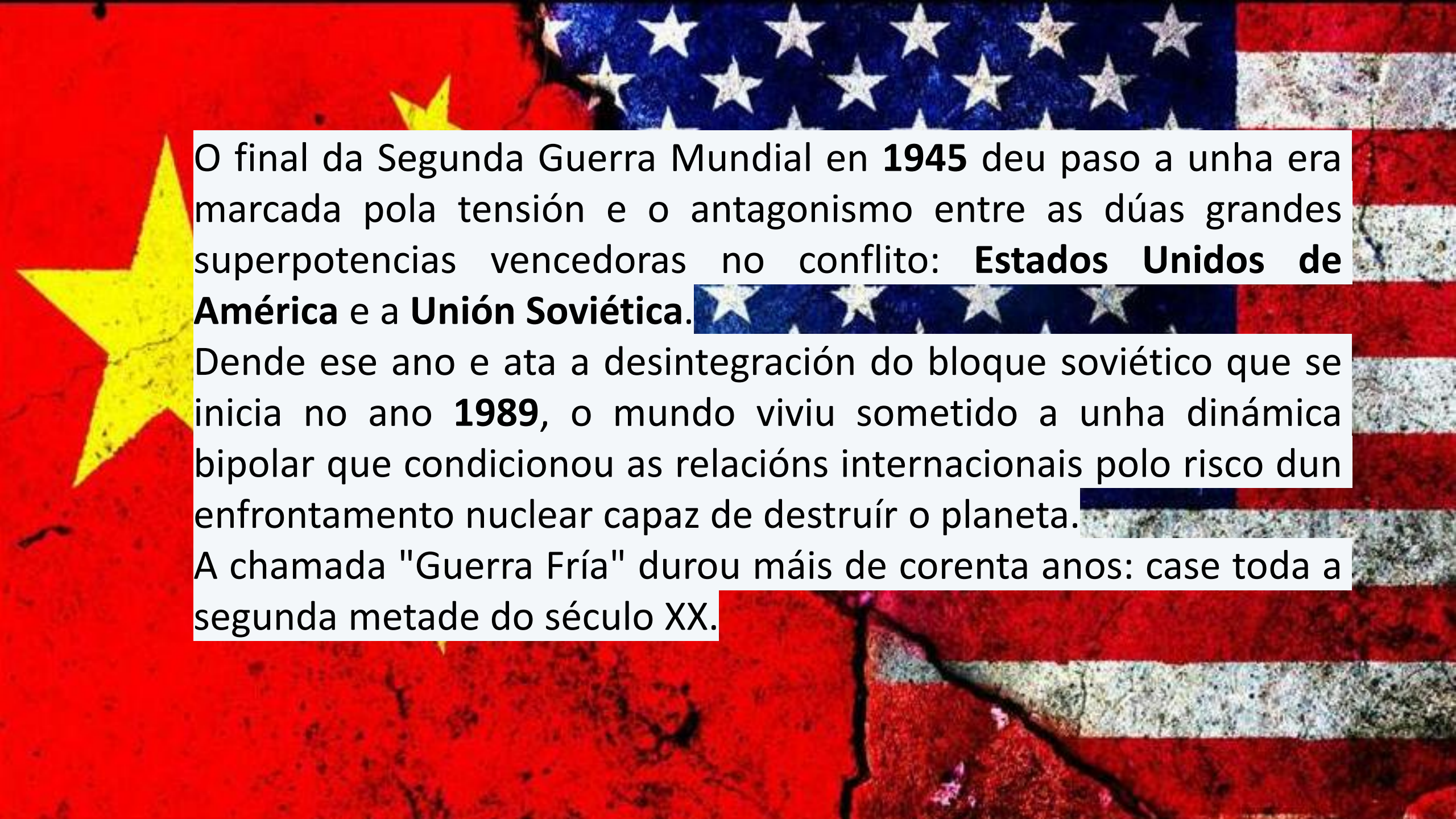

UD.4. A GUERRA FRÍA: UN MUNDO BIPOLAR (1945-1991)

O final da Segunda Guerra Mundial en **1945** deu paso a unha era marcada pola tensión e o antagonismo entre as dúas grandes superpotencias vencedoras no conflito: **Estados Unidos de América** e a **Unión Soviética**.

Dende ese ano e ata a desintegración do bloque soviético que se inicia no ano **1989**, o mundo viviu sometido a unha dinámica bipolar que condicionou as relacións internacionais polo risco dun enfrontamento nuclear capaz de destruír o planeta.

A chamada "Guerra Fría" durou máis de corenta anos: case toda a segunda metade do século XX.

A ORIXE E O SIGNIFICADO DO TERMO "GUERRA FRÍA"

- O termo «**Guerra Fría**» fíxose popular no ámbito xornalístico, pero foi enunciado por vez primeira por un asesor presidencial estadounidense no ano **1947**.
- O éxito do nome ten que ver con que expresa ben a natureza do conflito global entre o **bloque occidental (capitalista)**, liderado por **Estados Unidos**, e o **bloque oriental (comunista)**, dirixido pola **Unión Soviética**.
- Aínda que non houbo unha declaración de guerra entre EEUU e a URSS, ámbolos dous países estaban **preparados para ela** e, de feito, confrontaron as súas forzas de xeito indirecto a través de conflitos locais en terceiros países. Foi o **medo á mutua destrución total** o que disuadiu a ambas superpotencias a baterse nunha guerra en directo, e o que provocou un **estado de tensión permanente** durante todo o tempo que durou a Guerra Fría.

1. AS CARACTERÍSTICAS DA GUERRA FRÍA

- As relación internacionais durante a Guerra Fría defínense por catro trazos fundamentais:

1. **A configuración dun sistema bipolar ríxido:** dous bloques de países dous bloques de países enfrontados ideoloxicamente, con estruturas políticas, económicas e sociais diferentes e con sistemas militares encontrados.
2. **O desencadeamento dunha intensa competencia militar:** carreira de armamentos, progresivamente centrada nos arsenais nucleares.
3. **Un grao de tensión bipolar moi acentuado** pero sen enfrontamentos directos entre os EEUU e a URSS, por medo á destrución mutua.
4. **A presenza da ONU como foro de contacto** entre ambos os dous bloques, amorteceu as tensión e os conflitos iniciados polas dúas partes.

2. AS ETAPAS DA GUERRA FRÍA

- Atendendo os seus trazos comúns, podemos diferenciar **tres** etapas ou grandes fases na Guerra Fría:

1ª. Estalido e consolidación (1945-1962). Os desacordos aliados nos tratados de paz da II GM e a inmediata posguerra son os **preludios** da Guerra Fría. En **1947** o presidente dos EEUU fai **oficial** a ruptura, e comeza a formación das alianzas que van estruturar os dous bloques, ideolóxica, económica e militarmente. A tensión bipolar segue a medrar en Europa polo golpe de Praga e o bloqueio de Berlín do ano 1948, ata que alcanza a súa máxima intensidade na guerra de Corea entre 1950 e 1953.

- O cambio dos líderes de ambas superpotencias parece iniciar un período de disensión a partir do fin da guerra de Corea, pero ambos bloques van ter que enfrontarse a crises internas no ano 1956, por motivos diferentes pero vinculados. Finalmente, no ano 1962 produciuse a grave crise dos mísiles de Cuba, o conflito que máis preto estivo de provocar un enfrontamento directo das dúas superpotencias.

1948

1950-1953

1956

1962

2ª. Distensión e coexistencia pacífica (1962-1979).

Despois da crise cubana veu un período de maior disensión entre os EEUU e a URSS. Por unha parte, a aparición de novos actores internacionais que non querían participar na dinámica bipolar, foi un aliciente para baixar o nivel de tensión entre ambos bloques. Por outra parte, e a pesar dos conflitos localizados -algúns moi graves, como a guerra de Vietnam-, nesta etapa creouse un novo clima de busca de entendemento e de negociación dos desacordos entre ambos os dous bloques, exemplo do cal foi a celebración da Conferencia de Seguridade e Cooperación Europea de 1975, ou os tratados para reducir e controlar as armas nucleares.

1961

1957-1973

1975

3ª. Agravamento da Guerra Fría e caída da URSS (1979-1991).

Nestes anos renovouse o antagonismo bipolar Leste-Oeste que perduraría ata o colapso do bloque liderado pola Unión Soviética en 1991. Durante este tempo desenvolveuse unha gran rivalidade tecnolóxica no campo militar e intensificouse o enfrontamento en varios focos conflictivos (América Central, Irán e Afganistán). O deterioro grave na economía e a estabilidade interna do bloque soviético provocaría a súa caída, despois do intento de reformas promovido polo presidente Gorbachov.

1979

1985

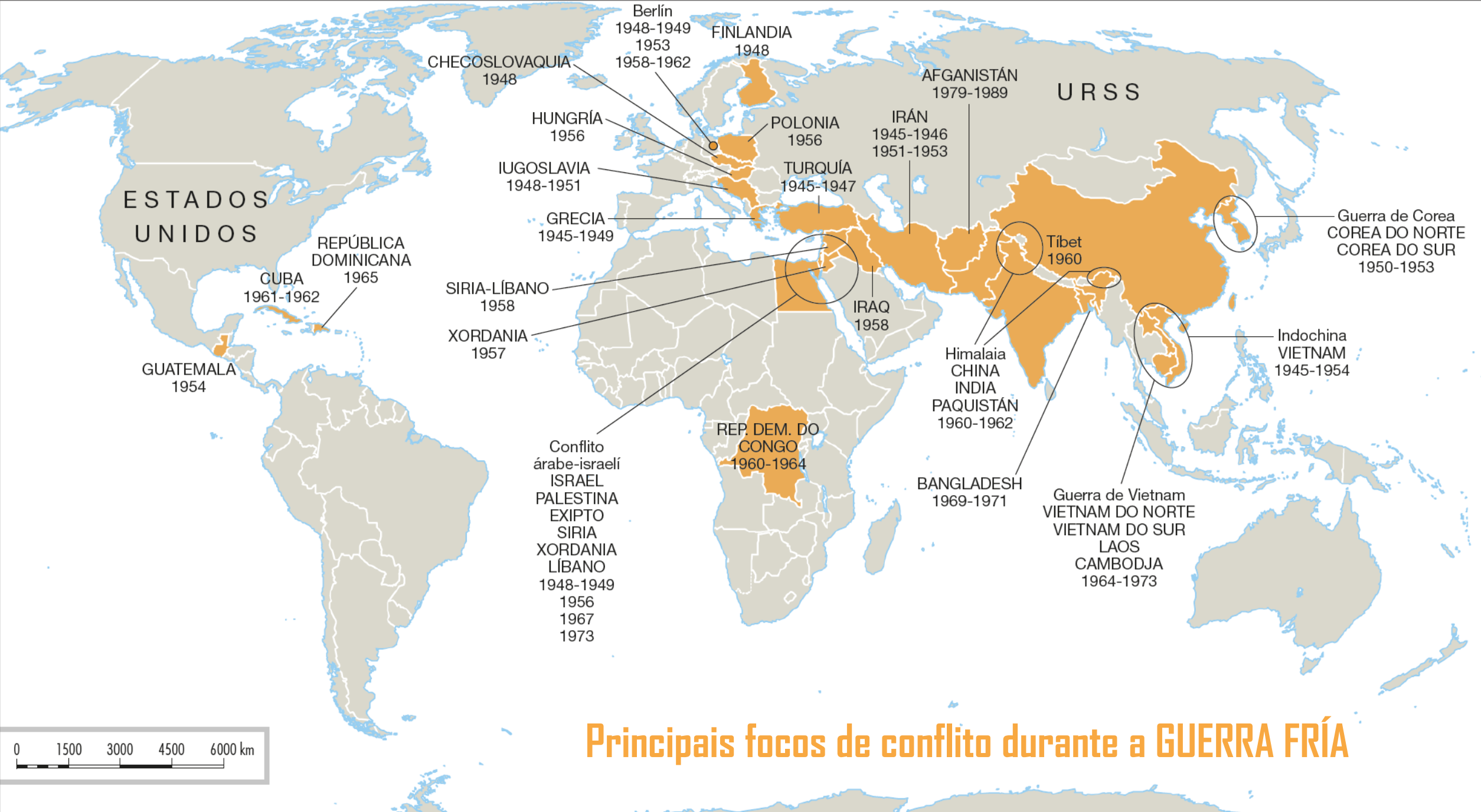

1989

1991

Principais focos de conflito durante a GUERRA FRÍA

3. ESTALIDO E CONSOLIDACIÓN DA GUERRA FRÍA (1945-1962)

3.1. OS PRIMEIROS DESENCONTROS: 1945-1946

- O final da guerra deixara a metade **oriental de Europa** en mans das tropas da **Unión Soviética**, en tanto que a metade **occidental** estaba baixo as forzas **estadounidenses** e **británicas**. **Alemaña** e **Austria** estaban ocupadas a partes iguais por forzas soviéticas, americanas, francesas e británicas. Só Iugoslavia e Albania foran liberadas polas guerrillas partisanas autóctonas.

- Estados Unidos e os seus principais aliados europeos (Reino Unido e Francia) temían que a presenza soviética nos países do leste europeo significase a instalación de **réximes comunistas**. O presidente Truman tratara de lograr de Stalin, nas conferencias de Yalta e Potsdam (1945), unha promesa de celebración de **eleccións libres** neses países. Stalin vai permitir as eleccións nos países "liberados" polo Exército Vermello, pero vai asegurarse de que as gañen os Partidos Comunistas deses países.

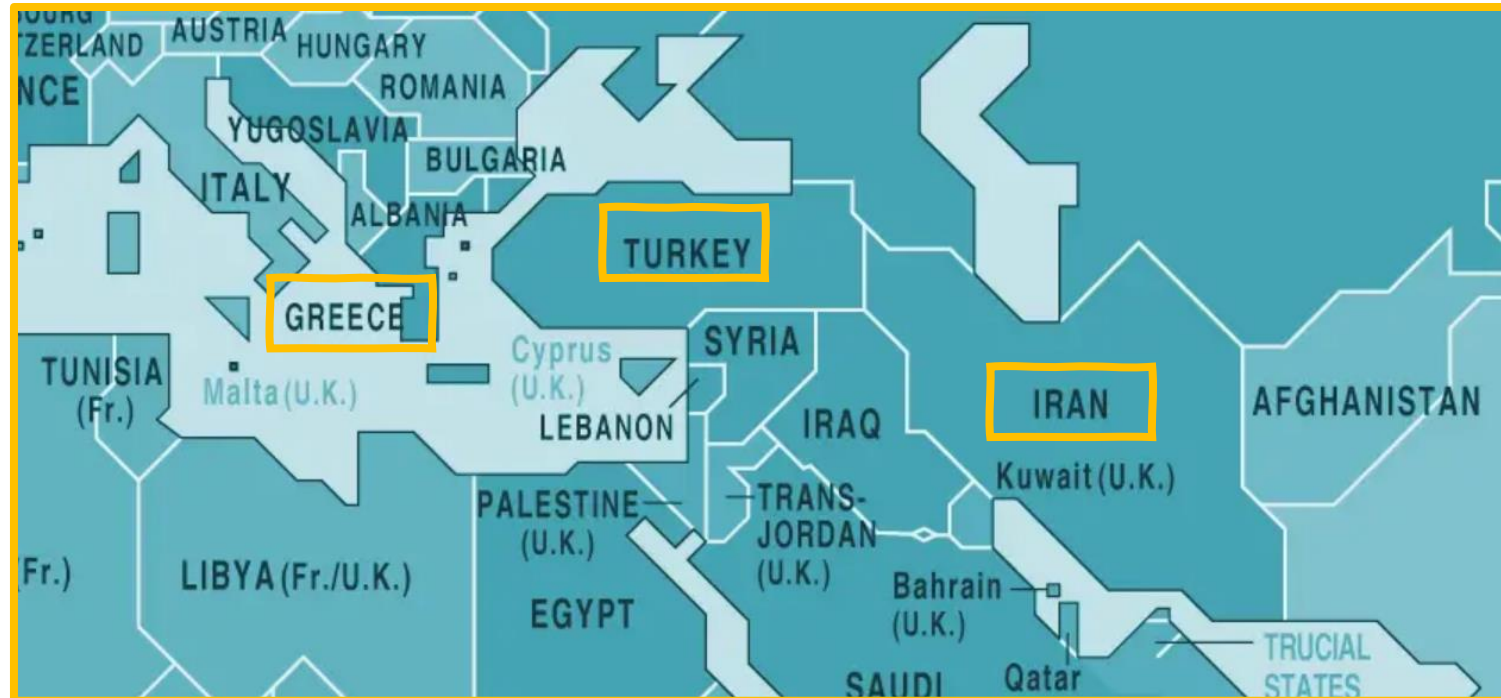

- As dificultades en Europa acentuáronse como resultado da división de Alemaña e a súa capital, **Berlín**, a pesar de que esta cidade estaba na zona soviética. En realidade, a zona occidental (Estados Unidos, Francia e Reino Unido) e a soviética empezaron a funcionar de xeito autónomo unha da outra, como se foran dúas cidades distintas.

- O desacordo alemán sumábase ás diverxencias noutros escenarios **internacionais**:
 - En **Irán**, Estados Unidos esixía á Unión Soviética a retirada das súas forzas militares, o que sucedeu en abril de 1946.
 - En **Turquía**, Estados Unidos apoiaba o Goberno na súa resistencia á presión da Unión Soviética para permitir o paso libre da Frota Vermella ao Mediterráneo polos estreitos.
 - En **Grecia**, a guerra civil entre guerrilleiros comunistas e forzas monárquicas volveu enfrontar soviéticos e estadounidenses.
- Estes puntos de fricción foron creando a atmosfera de desconfianza característica da Guerra Fría.

<https://www.youtube.com/watch?v=SFUqeh3P71w>

«Caeu unha sombra sobre o escenario da recente vitoria aliada. Ninguén sabe que intentan facer no futuro inmediato a Rusia soviética e a Internacional Comunista, ou cales son os seus límites, se hai algún, das súas tendencias expansionistas e o seu proselitismo. (...)

De Stettin, no Báltico, a Trieste, no Adriático, caeu unha **cortina de aceiro** (*iron curtain*) a través do continente. Detrás desa liña, encóntranse todas as capitais dos antigos Estados da Europa central e oriental. Varsovia, Berlín, Praga, Viena, Budapest, Belgrado, Bucarest e Sofía, todas estas cidades famosas e as súas poboacións permanecen no que eu debo chamar a área de influencia soviética; e todas están suxeitas, dunha ou outra forma, non só á influencia soviética, senón a un elevado e, en moitos casos, crecente control desde Moscova. Unicamente Atenas —Grecia coas súas glorias inmortais— é libre de decidir o seu futuro nunhas eleccións baixo observadores británicos, americanos e franceses. O Goberno polaco, dominado por Rusia, foi impulsado a realizar enormes e inxustas incursións sobre Alemaña e están a ter lugar masivas e penosas expulsións de millóns de alemáns xamais imaxinadas. Os partidos comunistas, que eran moi débiles nestes países do leste de Europa, foron elevados ao poder máis alá do número dos seus membros e buscan obter o control totalitario de calquera xeito».

Discurso de Churchill en Fulton, 5 de marzo de 1946

3.2. A GUERRA FRÍA FAISE OFICIAL: 1947-1949

A/ En marzo de **1947**, o presidente **Truman** oficializou a **situación de Guerra Fría** no seu discurso ante o Congreso estadounidense, onde expuxo a **doutrina da contención** do comunismo como eixe da **política exterior** de Estados Unidos (a coñecida como “**Doutrina Truman**”). Esta política de contención desenvolveuse principalmente a través de dous mecanismos, un económico e outro militar.

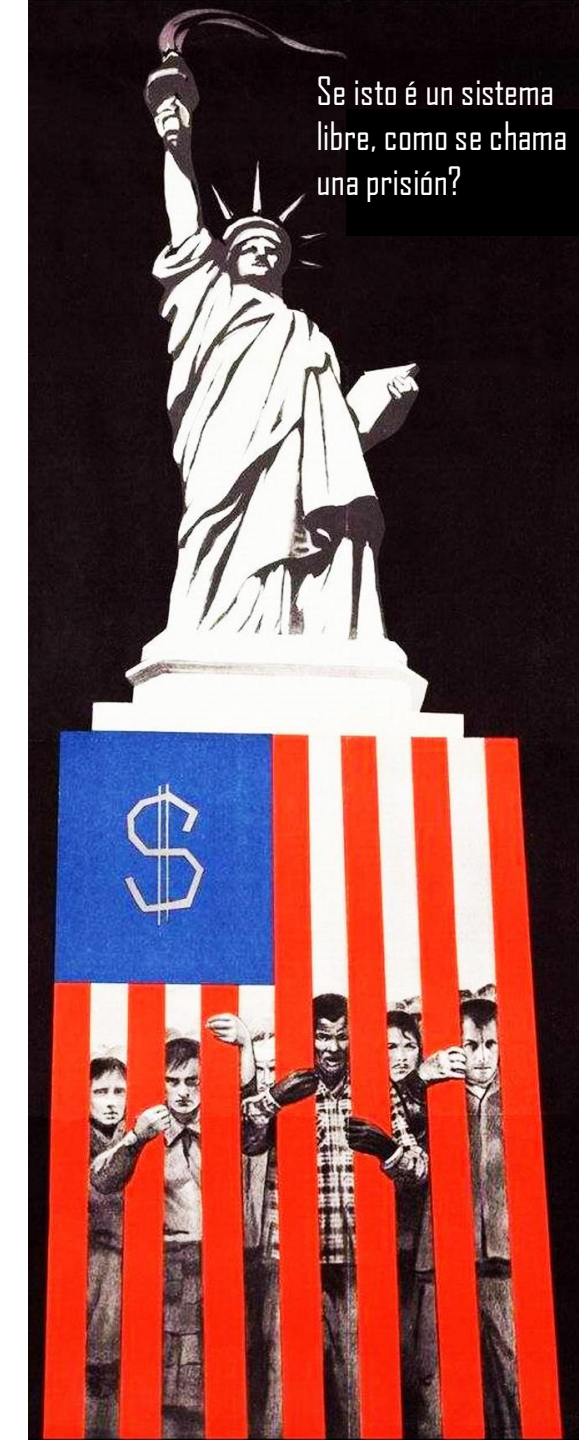
- A estratexia **económica** fíxose práctica, en primeiro lugar, co **Plan Marshall de axuda a Europa (1948)**, un programa para a recuperación económica dos países afectados pola II GM. O presidente Truman cría que o fomento da prosperidade económica sería un freo para o comunismo. Por outra banda, para acceder as axudas, os países europeos tiñan que controlar e reprimir as tendencias procomunistas dentro dos seus países.

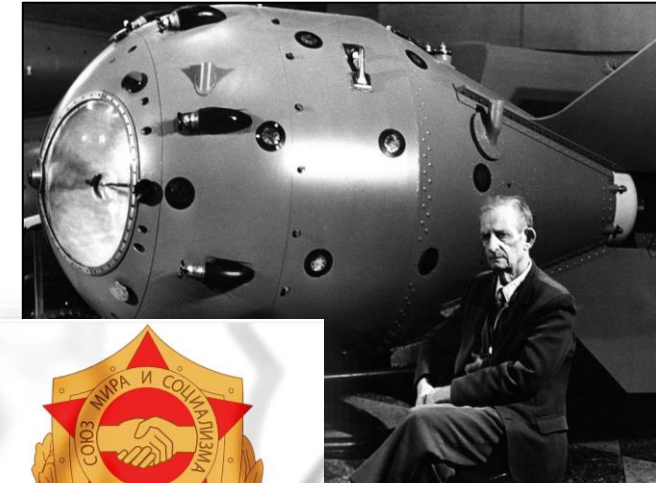
➤ O segundo brazo, o **militar**, levouse a cabo coa formación de alianzas militares en varias rexións do mundo, co fin de crear un cordón arredor do bloque soviético. No ano 1949 fundase a Organización do Tratado do Atlántico Norte (**OTAN**). Máis adiante, no 1954 creouse a Organización do Tratado do Sueste Asiático (**SEATO**) e o **ANZUS** (con Australia e Nova Zelandia), ademais de tratados bilaterais con Xapón e Taiwán.

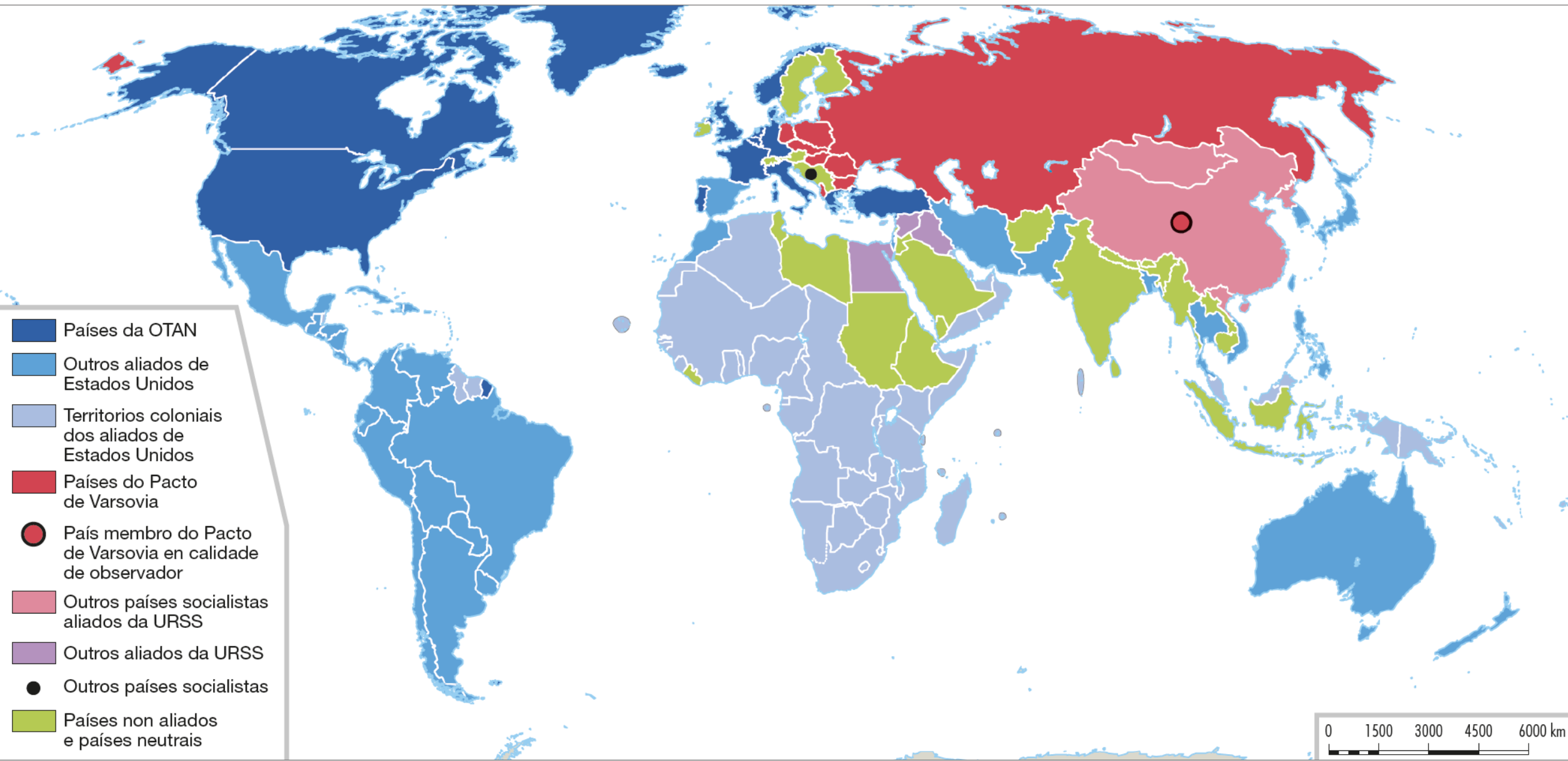
- A resposta soviética non se fai esperar. No ano **1947 Stalin** constitúe en Moscova a **Kominform**, como oficina de coordinación de todos os partidos comunistas mundiais, e reactivouse a campaña contra o imperialismo estadounidense. Os soviéticos acusaban a Estados Unidos de ter como obxectivo «a dominación universal» do capitalismo por todo o planeta e «o monopolio sobre os mercados internacionais». Fronte a iso, a Unión Soviética era o baluarte das «forzas antiimperialistas».

Se isto é un sistema libre, como se chama una prisión?

- Por outra banda, prohibiuse aos Gobernos de Europa Oriental solicitar a axuda económica do Plan Marshall. No ano **1949**, a URSS creou o **Consello de Axuda Mutua Económica (COMECON)**, para favorecer a recuperación económica de Europa do Leste e as necesidades produtivas soviéticas.
- Moi conscientes da súa **vulnerabilidade militar** e da potencia nuclear de Estados Unidos, a resposta soviética ante a Guerra Fría adoptou estas fórmulas:
 - En **primeiro lugar**, consolidou a posición política e militar soviética en Europa Oriental co fin de evitar un ataque directo á URSS.
 - En **segundo lugar**, aumentáronse os presupostos de investigación militar para romper o monopolio estadounidense de armas nucleares. O éxito coroou o esforzo e, en agosto de 1949, a Unión Soviética ensaiou a súa primeira bomba atómica.
 - En **terceiro lugar**, para contrarrestar á OTAN, no ano **1955** a Unión Soviética promoveu unha alianza militar na Europa Oriental bautizada como **Pacto de Varsovia**, coa participación de Polonia, Hungría, Checoslovaquia, Romanía, Bulgaria, a República Democrática Alemá e, inicialmente, Albania. Por outra banda, tamén asinou pactos bilaterais con **China** en 1950, tras a vitoria da revolución comunista de Mao Zedong en China (outubro de 1949), e con **Corea do Norte e Vietnam do Norte** pouco despois.

B/ A tensión internacional tamén se estendeu a **Palestina**, antiga provincia do imperio otomán convertida en 1920 en protectorado británico con poboación maioritariamente árabe-musulmá e pequenos núcleos de cristiáns e xudeus. Dende finais do século XIX fora destino dunha inmigración de xudeus que fuxía das persecucións antisemitas e esperaba crear un Estado propio na zona.

- En vista da crecente tensión xerada por eses movementos migratorios, a finais de **1947**, a **ONU** decidiu a **división de Palestina en dous territorios**: un **árabe** (44 % da extensión total para 1,3 millóns de habitantes) e outro **xudeu** (56 % do total para uns 600 000 habitantes). Os países árabes e a poboación árabe-palestina rexeitaron a medida, mentres que a poboación xudía decidiu crear o **Estado de Israel** en **1948**. Como resposta, os países árabes declaráronlle a guerra a Israel e comezou a **primeira guerra árabe-israelí (1948-1949)**

Israel

La formación del *Estado hebreo*

Plan de 1947

- Estado hebreo
- Estado árabe
- Zona internacional

1949-67

- Israel
- Ocupado por Egipto
- Anexionado por Jordania

1967-2000

- Israel
- Ocupado por Israel

2000-Act

- Israel
- Ocupado por Israel
- Bajo la Autoridad Nacional Palestina

Cartografía:
Abel Gil Lobo (2018)

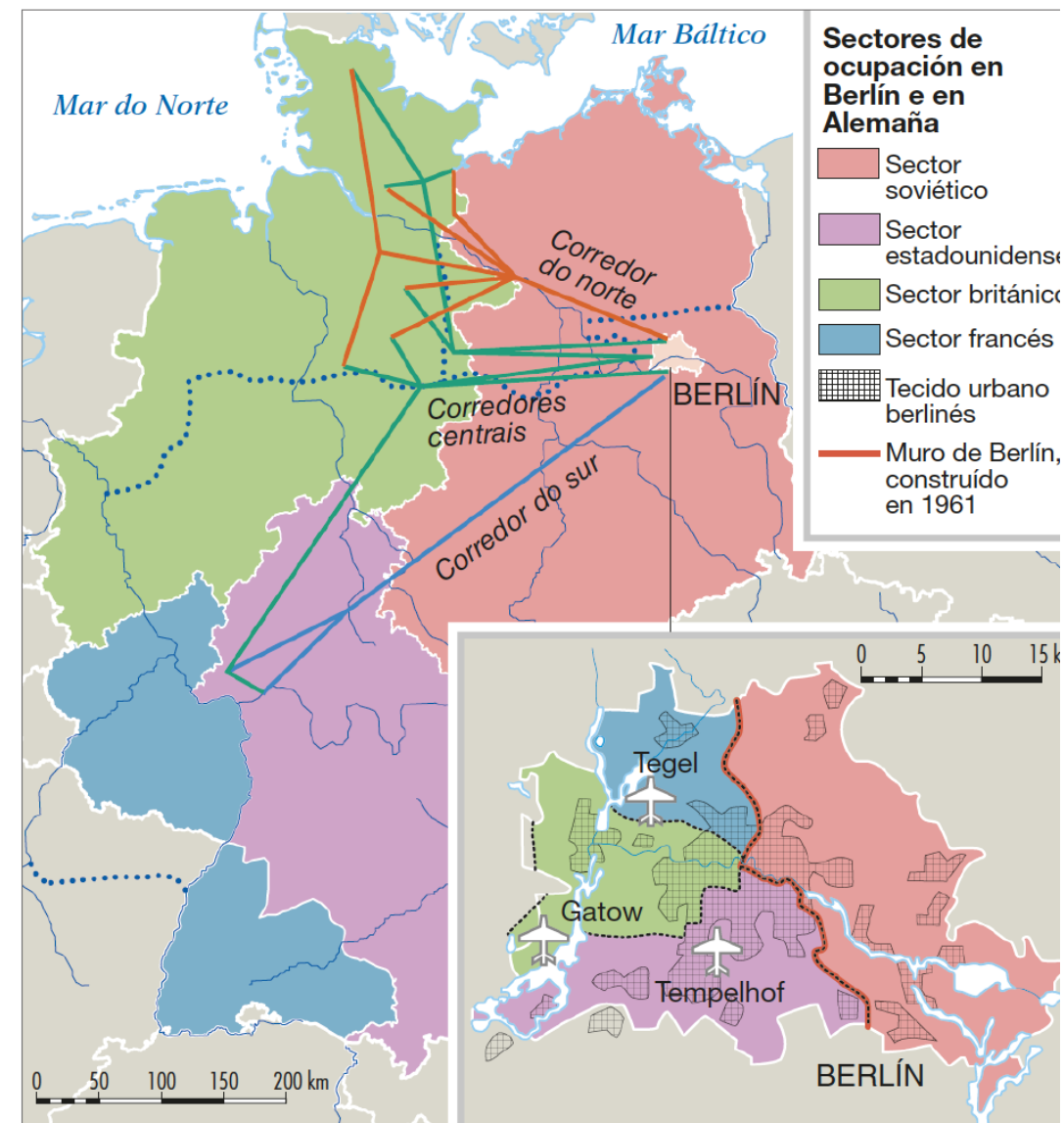
C/ Ao longo de **1948**, a **tensión bipolar** non deixou de medrar. En febreiro, os soviéticos forzaron a caída do Goberno de coalición multipartidista en **Checoslovaquia**, o chamado **«golpe de Praga»**, e impuxeron un Goberno comunista.

- Tamén os partidos comunistas reforzaron o seu poder en Romanía, Polonia, Bulgaria e Hungría.

D/ Nese mesmo ano, británicos, estadounidenses e franceses decidiron unificar as súas respectivas zonas ocupadas en **Alemaña** nun **único Estado**. Como protesta, Stalin ordenou o peche dos accesos terrestres a Berlín Oeste, coa pretensión de forzar a retirada aliada da cidade. Pero o **«bloqueo de Berlín»**, que durou case un ano, foi superado grazas a unha **ponte aérea** establecida desde as zonas de ocupación occidentais, con máis de mil voos diarios desde os aeroportos de Frankfurt, Hannover e Hamburgo a Berlín, que permitiron o aprovisionamento diario.

- En maio de **1949** naceu a **República Federal Alemá**. Pouco despois, xurdiu na zona soviética a **República Democrática Alemá**, dividindo o país en dous Estados independentes e inimigos.

3.3. A GUERRA DE COREA: 1950-1953

- Tras a derrota de Xapón na II G.M., Corea vai ser ocupada polas tropas aliadas: no norte, polo exército vermello; no sur, por tropas estadounidenses. Ambas potencias van promover dirixentes coreanos afíns aos seus intereses, e que reclamarán para si mesmos o dominio de toda a península.
- A tensión acumulada acabou por estalar nunha verdadeira **guerra en Corea**, que se librou entre xuño de **1950** e xullo de **1953**. Nela, cada bloque apoiou o seu protexido: a URSS e China, a **Corea do Norte**, un réxime comunista; EE. UU. e os seus aliados, a **Corea do Sur**, un réxime prooccidental.

- O conflito durou tres anos devastadores, porque moi pronto se converteu nunha guerra de posicións estables, provocando graves danos económicos e sociais a ambos os dous países. Calcúlase que xerou dous millóns de baixas militares e civís.
- Ante o virtual **equilibrio de forzas** imperante, as dúas partes optaron por buscar unha **solución diplomática** no seo da **ONU**. Finalmente no ano **1953** firmouse o armisticio e chegouse a un **compromiso**: a **división da península en dúas metades**, á altura do **paralelo 38**, creando dous Estados coreanos distintos e, ata o presente, inimigos declarados.

3.4. A CRISE DA CANLE DE SUÉZ (1956)

- A crise da canle de Suez foi o primeiro escenario onde as dúas grandes superpotencias demostraron a súa intención de iniciar unha fase de **distensión**. Ademais, Estados Unidos e a URSS deixaron claro que, a partir dese momento, as potencias europeas xa non terían ningunha influencia sobre a rexión.
- En **Exipto**, gobernaba desde 1952 un réxime militar nacionalista e prosocialista dirixido polo coronel Gamal Abdel **Nasser**. No verán de **1956**, aproveitando a retirada das tropas británicas que protexían Suez, Nasser nacionalizou a canle para financiar o custo do seu programa de modernización da agricultura exipcia e a construción dunha gran presa no río Nilo, en Asuán.
- A resposta chegou por sorpresa en outubro de 1956, cando os **exércitos británico, francés e israelí** atacaron conxuntamente a **Exipto** para recuperar Suez. As súas forzas derrotaron á resistencia exipcia, pero provocaron unha morea de condenas en todo o mundo.
- A URSS apoiou a Nasser e ameazou con intervir se non había unha retirada franco-británica. O presidente dos EEUU, o **xeneral Eisenhower**, preocupado pola reacción no terceiro mundo e nos países árabes, apertou a Francia e Reino Unido, que evacuaron as súas forzas e aceptaron a nacionalización exipcia da canle.

3.5. A CRISE DO ANO 1956 NO BLOQUE ORIENTAL

- A morte de Stalin, en marzo de 1953, iniciou un período de transición e revisión no seo da URSS. O sucesor na cabeza do Estado, **Nikita Krushev** apostou por un **relaxamento da tensión con Estados Unidos** que fixese máis doado o cambio político e suavizase as cargas financeiras impostas á economía soviética pola rivalidade armamentística.
- Por outra banda, no ano **1956**, durante o XX Congreso do PCUS, Krushev criticou a Stalin por abuso de poder e culto á personalidade, abrindo a senda oficial para a «**desestalinización**» do réxime.
- En base a unha falsa impresión de apertura no réxime soviético, producíronse unha serie de **manifestacións** e **levantamentos** nas democracias populares dos países do **leste de Europa**, que foron reprimidos con dureza.

- En concreto, en **Hungría** produciuse unha **revolución popular** no ano **1956**, que levou ao poder a unha serie de dirixentes antisoviéticos. O novo Goberno húngaro esixiu a retirada das tropas soviéticas, prometeu a convocatoria de eleccións libres e anunciou a saída do Pacto de Varsovia.

- O Kremlin decidiu a **invasión do país** e, en novembro, un exército soviético de 250 000 homes entrou en Budapest con 5 000 tanques e esmagou a sublevación popular ocasionando tres mil mortos.

- As **potencias occidentais** limitáronse a condenar a invasión, pero non fixeron nada para detela: o respecto ás esferas de influencia en Europa vetaba outra actitude. Ademais, a alianza occidental quedara seriamente danada polo conflito case paralelo en Exipto.

- O **control das poboacións de Europa Oriental**, sometidas a Gobernos obedientes á Unión Soviética, tivo a súa expresión máis rechamante na construción en **1961** do **Muro de Berlín**, que separaba fisicamente as áreas da cidade baixo administración occidental da zona baixo control soviético.

3.6. A CRISE DOS MÍSILES EN CUBA (1962)

- A orixe do problema cubano estaba no triunfo en 1959 da revolución comandada por Fidel Castro, cuxas inmediatas medidas nacionalizadoras e colectivistas provocaron a hostilidade do Goberno estadounidense e a imposición dun embargo económico.
- Castro buscou na URSS apoio económico e tecnolóxico e, dende o verán de **1962**, empezaron a chegar técnicos soviéticos a Cuba para traballar en varios proxectos. Un era a instalación de bases para a localización de mísiles de alcance medio. Ao contrario que EE. UU., a URSS levaba atraso na construción de mísiles de longo alcance e esperaba compensar ese déficit coa instalación de mísiles en chan cubano, cuxo raio de acción incluía cidades estadounidenses. Pero, antes da súa instalación, avións de recoñecemento estadounidenses descubriron as obras.

- A Administración do presidente **Kennedy** (no poder dende o ano 1960) respondeu con firmeza ao desafío soviético, alarmada ante a posibilidade de que a guerra nuclear puidese alcanzar chan americano. O 22 de outubro de **1962**, nunha mensaxe televisada, Kennedy anunciou a imposición dun **bloqueo naval a Cuba** para cortar a chegada dos mísiles soviéticos que estaban en ruta desde a Unión Soviética. Ademais, advertiu que calquera ameaza de ataque nuclear desde Cuba significaría un ataque contra o territorio soviético.

- Dous días despois, Moscova cedeu e ordenou o regreso dos seus barcos antes de que fosen interceptados pola frota de Estados Unidos. Só pediu a cambio, e obtivo a promesa estadounidense, que non se invadise a illa para derrubar a Castro. A tensión en Cuba e a súa resolución pacífica abriron a vía a unha nova fase nas relacións bipolares.

<https://www.youtube.com/watch?v=NiycBqa6nYI>

Visita Nikita KRUSCHEV aos EEUU (1959)

<https://www.youtube.com/watch?v=NiycBqa6nYI>

A color photograph showing Nikita Khrushchev, Dwight D. Eisenhower, and Mamie Eisenhower seated in the back of a dark blue convertible car. Khrushchev is on the left, wearing a dark suit and a white shirt. Eisenhower is in the middle, wearing a dark suit, a white shirt, and a dark fedora. Mamie Eisenhower is on the right, wearing a patterned jacket and a dark hat. They are all smiling. A large bouquet of red roses with a pink ribbon is placed between Mamie Eisenhower and a man in a pinstripe suit who is seated next to her. The car is parked on a light-colored, sandy surface.